

SNOVANJA

Kranj, 21. novembra 1978 – št. 5, l. XII.

Marjan Kuček

Vsebina

66. stran:

Franci Zagoričnik
Drama
inštitucije
ali Lepa Vida
in Čarovnica
iz Zg. Davče

68. stran:

Prevajalec
Drago Bajt

70. stran:

France Pibernik
Marjan Kuček –
grafik in slikar

72. stran:

France Pibernik
Pokrajina
z vozom
(pesmi v prozi)

74. stran:

Milan Sagadin
Ajdna nad Potoki

76. stran:

Črtomir Zorec
Prešernovi obiski
pri stricih

Franci
Zagoričnik

Drama inštitucije ali Lepa Vida in Čarovnica iz Zg. Davče

Če želimo pojmovati delo pisatelja kot besedno umetnost, in to kot gradnjo sveta umetnosti ali kako drugače resno in zahtevno, ne bomo pri pisatelju Rudiju Šeligo prav nič v zadregi, vsaj ne kar zadeva njegovo umetnost kot izvirno ustvarjalno gradnjo. To pomeni, da že sami bibliografski podatki pisatelja ne pomenijo zgolj seštevka njegovih romanov, novel in dram, pač pa označuje vsak izmed teh naslovov tudi pomembno dejanje v naši književnosti zadnjega ducata let.

Romani **Stolp** – 1966, **Triptih Agate Schwarzkobler** – 1968, **Ali naj te z listjem posujem?** – 1971, **Rahel stik** – 1975, novele **Kamen** – 1968, **Poganstvo** – 1973, drame **Kdor skak, tisti hlap** – 1973, **Lepa Vida, Čarovnica iz Zgornje Davče** – 1978 so literarne gradnje na ta način zasidrane v svojem času, da so obenem tudi sam ta čas, pa spet ne njegova kronika, ampak njegovo dogajanje. Mogoče bolj rečeno, dogajanje umetnosti v dogajanju sveta na ta način, da stične točke med njima niti ni: umetnost niti ni določena raven sveta, njena izjemnost je samo v njeni lastnosti, se pravi v njeni pojavnosti, ki se razlikuje od drugih pojavnosti po lastnih razsežnostih, po lastnih lastnostih, po lastnem vplivanju, ki je tudi v tem, da našemu pogledu razkriva jasnejše vidike in jasnejše razumevanje tega, kar razkriva, da tako soustvarja naše naziranje in nadaljnja razmerja med preteklim in zdajšnjim, med razvidenjem preteklega in zdajšnjega in vsega, kar se najpogosteje kaže kot zavrgljivi del sveta, pač glede na to, da umetnost še najraje privlači njegova izkrivljenost.

Sam nastavek premisleka ob najnovejši knjigi Rudija Šeliga skuša biti karseda previden, ker naj bi se predvsem izognil posplošitvam, kakršne bi bilo potem mogoče pripisati kateremukoli sodobnemu pisatelju, vendar ne na ta način, da bi poudarjal njegov osebni način in slog, kakor ga razkrije že kar branje obeh tekstov.

Seči onkraj branja pomeni že seči proč od samega pisatelja kot posrednika branja, se pravi ostati na drugi strani telesa teksta, sam z njim, ne pa tudi sam s svojo mislijo. Ker je misel pisatelja zdaj misel teksta, pod katerim je pisatelj samo podpisan, oziroma nadpisan, kajti tekst izhaja iz njegovega imena po navadah in določilih praktične narave. Če naj zanemarim določena dejstva, to ne bi pomenilo, da jih tudi pozabljam. Izogniti se hočem samo samoposebi umetnemu, kakor se to vzpostavlja iz splošnih nagnenj izhajajočih iz zgolj branja.

Obstati ob telesu teksta, biti ob njegovi biti, se pravi načeti že po tekstu in lastni

želji omogočeno razmerje, ker je to telo kupljivo, se ga da pretipati, vzeti v roke, da se ga po svoje rabiti, ob njem uživati, ali pa se vsemu temu upreti, ga ne rabiti na način tešitve svojega glada.

Ali pa je kulturni glad, kulturna hrana, ta uživaški nagon podkrepjen z lastnim trpljenjem, s sočutom in privoščljivostjo kot prav tako neke vrste sočuta, to obračunavanje v krvi in nasilju samo pretveza za tveženje človečnosti, ki naj preko umetnosti in tako umetno pride do najpolnejšega izraza, ker brez tega – tega ni. Je prazgodovina, je predzgodovina, je pozgodovina, je kvečjemu umetnost, ki se sama sebe ne zaveda do te stopnje zavesti o sebi in mišljenja o sebi, kar je prav tako ena sodobnih perspektiv umetnosti.

Vendar sama lastnost zapisovanja omogoča kar naprej in nenehno ravno to, da se zapisuje nezapisano, da se nezapisano na ta način izbrisuje in izničuje iz svoje takšnosti v utečenost pravil branja in načinov sprejemanja vase, použivanja.

Vprašanje je, koliko od použitega je v resnici použiveto. Je oživelo – katero in kje – omrtvelost, ki kar naprej mrtvi, ali pa to ne sme, temu ne damo miru in je užitek v drugem (telesu, stvari) kot samouživanje, samooživljanje, nenehno samoporažanje, sama živost, življenje, glagoljenje biti kot glagoljenje njene smrti?

Užitek v umetnosti pa je mogoč samo v zastrtosti resničnosti ali v prikritosti pogleda nanjo. Vnanji sij umetniškega dela je prav tako eden od videzov sveta. Če tega videza ne razberemo, tudi ne pridemo do bistva umetnine, kakor ne pridemo do bistva drugih stvari in pojavov.

Razmislek o tem ni namenjen v kulturniško anatemo, se je pa užitek v umetnosti pokazal v nezaželeni luči. Ker mislim, da moram to trditev omiliti, bom rekel, da bi bila tedaj sama umetniškost umetnine v neposredni zvezi z zastrtostjo resničnosti, kjer bi bil užitek ob umetnini vnaprej dana nagrada oživljajočemu, ne glede na to, ali bo ta užitek zaslužen ali ne.

Resničnost, torej bistveno pri umetnini je po svoji dostopnosti nekje v ozadju. Čeprav ves čas prisotna, je ta resničnost zastrta zaradi tega, da bi bila sploh lahko v stanju dostopnosti. Ves napor je usmerjen v to, da bi bil tekst, ki more biti v užitek. Užiten pa je na ta način, da prednaša resničnost, da potem spet ni zgolj videz in lupina videza.

Umetniškost umetnosti je v prisotnosti njene posebne resnice, ki obenem predstavlja absolutno resnico. Ta umetniškost umetnosti je vprašljiva pri manj razviti in manj tendenciozni umetnosti, pa je tedaj vprašljiva tudi prisotnost resničnosti.

Umetniškost v Šeligovi umetnosti je v njegovem načinu obravnavanja žive zdajšnjosti; bolj točno, v spopadanju z njo; bolj točno, v razbiranju njene resničnosti; še bolj točno, v razbiranju njene neresničnosti skozi užitek umetniškosti.

Zanima nas predvsem resničnost.

Do nje pridemo skoz nekaj obratov, ki so v primeru Šeligove knjige nakazani tudi s samim zunanjim – pristopnim delom knjige, kakor ga je opremil z izredno duhovitostjo Janez Bernik.

Na prednji strani ovitka, kjer je z večjimi črkami zapisan priimek pisatelja in z manjšimi naslov knjige, je fotografija pisatelja obrnjena na glavo; oziroma, če obrnemo knjigo, stoji naslov na glavi; oziroma, fotografija pisatelja in naslov knjige sta drug drugemu čez glavo.

K temu sodi tudi zadnja stran ovitka, kjer je napisano samo pisateljevo ime, se pravi intimnejši, privatnejši del njegovega celega imena, ki je natisnjen na fotografiji, zdaj ne več obrnjeni na glavo, pač pa obrnjeni z obrazom proč od bravca, da bi bila resničnost, ki jo pisatelj prednaša, na ta način poudarjeno onkraj videza in pričakovane videza in onkraj prve dostopnosti telesa njegovega teksta.

K temu sodijo tudi platnice knjige, kjer je osnovna belina knjige, kamor se potem zapisuje tekst, ponazorjena tako, da je ta belina pravzaprav »umetna«, je natisnjena, sekundarna. Primarna pa je črnina, se pravi »čisti« nič, iz katerega raste tekst in kateremu se tekst postavlja po robu.

S takšnimi napotki se znajdemo pred samim tekstom, pred telesom teksta, ki se nam bo toliko dajal, kolikor se mu bomo v enakopravni menjavi dajali tudi sami.

Naklep je preprost, kolikor tudi naiven. Že dozdašnji premislek je na neki način nepošten in zavajajoč. Zavajajoč je pa v tem, ker je premisleku do tega, da bi se dokopal do resničnosti (teksta in tiste vnanje resničnosti, za katero tekstu gre). Resničnost bi bila le bolj spoznavna, le bolj dostopna, ko bi ji prišli do »konca«, ko bi skoz besede prišli do njenega in svojega molka.

Preden bo igravec vstal in se priklonil občinstvu, preden bo Hamlet umrl, bo še rekel: »Drugo vse je molk.« Njegovo resničnost bo pozneje izpovedoval njegov prijatelj Horatio in ne nazadnje njegov pisatelj sam. Horatio: »A s tem (po)hitimo, dokler so duhovi še zbegani; sicer iz zmot in spletk rodi se več gorja.«

Rudi Šeligo: **Lepa Vida, Čarovnica iz Zgornje Davče**; zbirka Nova slovenska knjiga, Mladinska knjiga 1978

Ta sposoja pri Shakespearu pridaja k razumevanju pojavnosti teksta (Šeligovih dram) še svrhu samega pisanja, ki ne celi rane in ne oživilja mrtve, pa tudi ne ukinja gorja, pač pa se žene za to, da bi bilo na svetu tega manj. Pa še to, da je namen umetnosti dostopnejši v stanju zbežnosti duhov, da je določen komedijantski hokuspokus še kako dobrodošel, oziroma tisto, kar sem prej imenoval za umetniškost umetnosti.

Kot v vsem Šeligovem dozdašnjem delu, je tudi pri **Lepi Vidi** in pri **Čarovnici iz Zgornje Davče** na prvem mestu njegovo zanimanje za resničnost zdajšnosti. Temu lahko takoj v prvi sapi pripišemo kar polovico **Čarovnice iz Zg. Davče**, pa 1. in 3. dejanje v **Lepi Vidi**, nazadnje pa, kot se bo takoj izkazalo, obe drami v celoti.

Temu ne ugovarja pisateljevo napotilo v 1. dejanju **Lepe Vide**, da se namreč godi »v različnih časih«. Ti različni časi se namreč vsi dogajajo v »časovnem stroju«, v pravilnem zaporedju potekanja, »staranja«, ne glede na igranje vračanja »nazaj«, kot lahko v bistvu pojmuje to dogajanje v različnih časih. Ta časovni stroj je kar najbolj zaporedna zdajšnost, ki ga poganja zakrivljenost in skrivljenost te zdajšnosti, kakor jo uvodoma predstavi z nekaj besedami: »Sodobno meščansko stanovanje. Brez posebnosti... Vida, njen mož in pozneje Hišni prijatelj.«

Zdajšnost se v svoji skrivljenosti potem obrača nazaj, na neki način v hkratno vsečasnost, v večnost, ki ni drugega kot zgolj bolezen (duha) časa. Ta vsečasnost je seveda zamejena med pojavom **Lepe Vide** v ljudskem pesništvu in časom nekje v prihodnosti, med nezatrtem poganskim razjedanjem krščanske inštitucije »svetega« zakona ter njenim podaljškem v naš čas pod drugim imenom in drugačno mizansceno.

Vračanje nazaj je seveda pravi »ključ« za poganjanje časovnega stroja, ki kvečjemu išče, kjer ni ustreznega odgovora, šele pravo vprašanje, da bi bil kakršenkoli odgovor sploh mogoč. Inštitucija sodobnega zakona je že sama obračanje nazaj, da je ta časni krog, ki ga zaključujejo dogajanja v različnih časih, na dlani kot vsečasen in kot stroj, ob katerem se mora razbiti sleherno naziranje drugačnosti. Tudi umetniško.

Če se večnost inštitucije s svojo arhaično patriarhalnostjo in prav takšnim suženjstvom kaže v ogledalu umetnosti v svoji obrnjeni podobi, bo veljalo to isto tudi za umetnost, ki se razkaže v vsem svojem sijaju v 2. dejanju **Lepe Vide**, ki se v celoti godi »na Španskem dvoru v 16. stoletju...« itn.

Tu imamo pred sabo pravi dvorni spektakl, literarni, gledališki, televizijski, filmski... Jasno, vzor za to je hiengovsko bleščeč. A samo na določen način. Vida, zdolgočasena hrepenevka, kot jo imenuje Taras Kermauner, gledavka pred televizijo, brava zaljubljenih romanov in drugega vsega mogočega peska v oči, pa seveda ne brez lastne domišljije, si zamisli tudi rešitev, seveda v inštituciji ljubezni in zakona, ki pa bi bil po njeni zamisli idealen.

To rešitev bi prinesel njen najčistejši proizvod Hernando Cortez, prvi in edini junak med njenimi pogrošnimi ljubimci. Ta je enako zaverovan v daljne nedosežne

cilje. In ti cilji terjajo samo to zaverovanost pa nič drugega; nič tega tukaj in nič vmesnega med tem tukaj in onim daljnim. Tako dolgo potujeta skupaj, ne da bi se tudi uresničila. Ves svet okrog njiju je svet beguncev in paničarjev, ki jim je »biti« težko. Obadva sta lovca na človeško divjačino in njih imetje, ker živeti je treba, pa čeprav v sijaju nekega drugega časa, pa čeprav v sanjah, v boljši resničnosti vseh drugih časov, do mraka, do utrujenosti, do končne nemožnosti, v kateri Vida prekine svojo uročenost in svojo »povzdignjenost« v stanje mitološkosti, s tem da razdre inštitucijo in da svoje zadnje moči otroku, katerega »pahne skozi vrata« v neki ne povsem določen, a drug svet, ki ne bo zarisan na nobenem atlasu, in drugo življenje, ki tudi ne bo nobena inštitucija.

V obeh dramah se Šeligo spopada z mitologijami. V **Lepi Vidi** bolj poudarjeno z mitologijami preteklosti, v **Čarovnici iz Zg. Davče** bolj z mitologijami zdajšnosti (in prihodnosti). Tudi umetnost sama je pri tem na udaru, v prvem primeru epika, v drugem lirika. Človek je postavljen brez vsake obzirnosti na surova tla zdajšnosti. Vsa izglednost ali vsa brezizglednost njegovega bivanja kliče k zavedanju lastne nemoči in popolne odvisnosti od obdajajočega ga sveta. Konsekvence, ki izhajajo iz takšne naravnosti, kot jo kažeta junakinji

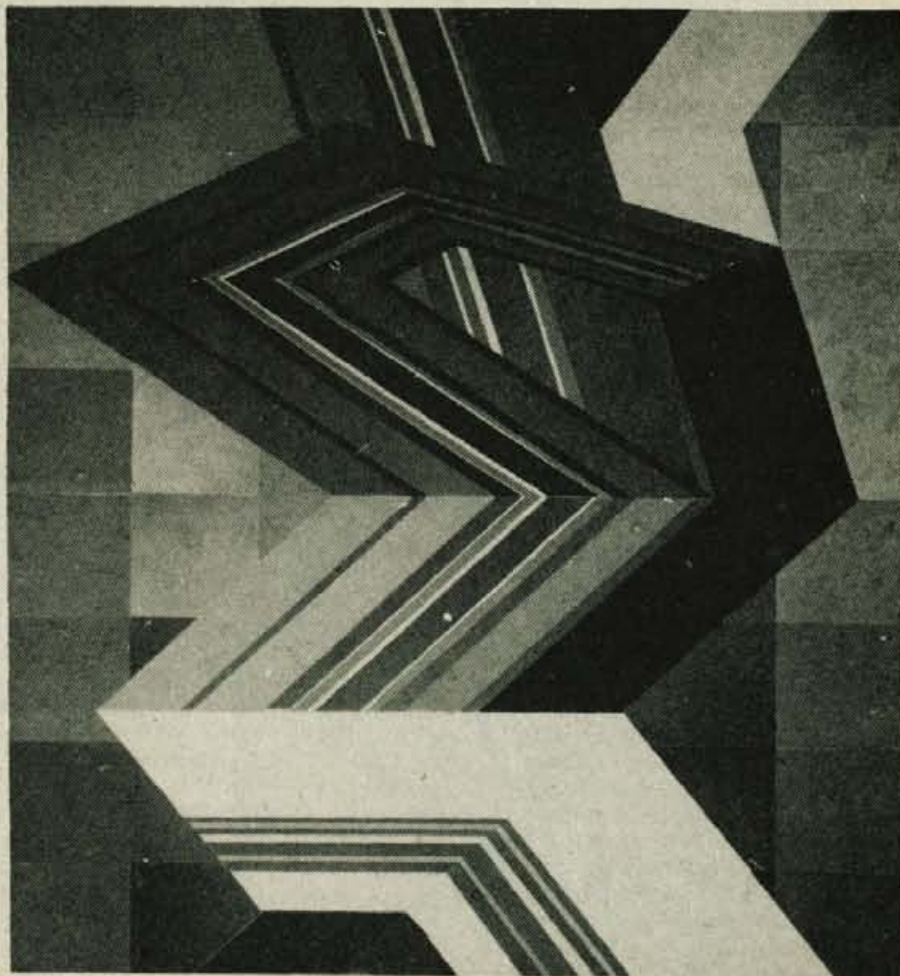
obeh Šeligovih dram, so tragične za obe, saj se njuna življenjska zmožnost in jasnovidnost tre in zlomi v rokah tistih, ki ne vejo, kaj delajo; osebna smrt, izgon v umobolnico.

Ne Vida in ne Darinka ne nudita »pravega«, varnega in na ta način oprijemljivega vzorca ponašanja v svetu inštitucije in represije. Zato pa sta zgleđni po svoji naravnosti, Vida k svetu ljudi, Darinka k svetu narave, seveda zgleđni po tistem, za kar ju družba prikrajša in onemogoči. Če je Vida našla izhod iz inštitucije zakona, je Darinka ponovno zabredla vanjo, v slepi veri, da bo inštitucijo lahko prerodila. »Reši« jo šele končni podvig, ko se dokončno izkaže kot neprilagodljiva in neuklonljiva pred umišljenimi vrednotami današnjega sveta.

Inštitucija je večna, vsaj tak je njen videz in tako se izkazuje njena moč. Upanje na drugačnost obstaja. Je prav tako trajno. V pesmi trajnejše od tistih pesmi, ki so od časa do časa posvečene inštituciji. Je v tem upanju tudi dovolj moči, da hrani samo sebe.

Vendar upanje ni tisto, kar svet spremeni. Upanje je svetu zmeraj samo v okras. V Šeligovih dramah seže do ravnih protiig, iz katere se bo razvil novo razmerje sil in drugačnih izidov.

Marjan Kuček: Trakovi, kolaž, 1973

Prevajalec Drago Bajt

Rojen sem bil 7. februarja 1948. leta v ljubljanski porodnišnici, vendar se nisem nikoli počutil meščana: vedno sem se imel za Selčana, sicer ne tistega obsorskega, temveč tega malo višje v škofjeloškem hribovju, rojaka Groharja tostran Blegoša in Tavčarja onstran. Dolgo sem stal na sredi poti: enkrat na kolovozih med hribovskimi vasicami pod Starim vrhom, drugič na asfaltu med Škofjo Loko in Ljubljano. Zdaj živim v Ljubljani, v uradnem srcu slovenske kulture; pa se rad vračam na delovni počitek domov.

Študiral sem svetovno književnost in slavistiko. Z velikim veseljem, včasih celo z erotično strastjo, zlasti na predavanjih pokojnega Dušana Pirjevca, ki mi je edini od učiteljev dejavno oblikoval dojemanje sveta, človeka in dela. V vsem drugem sem bil samouk, ki se korak za korakom prebija skozi knjižne strani v dežele pesništva in države kritične misli. Hitro sem se zaljubil v vladarje dežele Literature: po malem sem pisal knjižne ocene, po malem prevajal. Hotel sem biti raznovrsten v tej ljubezni do besede. Zato sem tudi v prostem času premetaval, rezal, sestavljal in obračal besede in črke, malo za denar, malo za mojstrenje razuma in roke. Tako je nastala tudi knjižica o besednih ugankah (1978), ki so bile zame vedno precej več kot gola zabava. Največ pa sem seveda prevajal in prevedeno razlagal. Kot tak se zdaj portretiram.

Študij me je pripeljal do slovenskih literatur: v ruskem, slovaškem in srbohrvaškem jeziku, pa seveda tudi v slovenščini. Nekako enako me pri prevajanju pritegujeta poezija in proza. Rad presajam sodobno srbsko in slovaško prozo: Kiša, Davida, Smiljaniča, Saviča, Hykische, Lenča, Kota, Jaroša, Puškáša. Še rajši nekoliko starejšo moderno rusko prozo: Bunina, Remizova, Belega, Zamjatina, Piljnaka, Bulgakova, Platonova. Med pesniki so mi najbližji ruski simbolisti, akmeisti in futuristi (Balmont, Blok, Annenski, Vološin, Kuzmin, Gumiljov, Mandelštam, Hlebnikov), pa Srbi Dučić, Matić in Raičković. Najrajši pa imam Borisa Piljnaka, Jevgenija Zamjatina, Mihaila Bulgakova, Osipa Mandelštama in Josifa Brodskega. Dva sta bila žrtvi čistk, eden je umrl v emigraciji, eden pozabljen doma, eden pa še živi zunaj domovine, v ZDA. Nasilne in prostovoljne smrti mnogih ruskih umetnikov med obema vojnoma, strahotne usode vrhunskih besednih oblikovalcev, ki so živeli in ustvarjali v tem surovem času osebne in politične tiranije — za vsem tem odkrivam neznano pesniško lepoto, ki jo je zaslužil že prvi pomemben poznavalec tega obdobja,

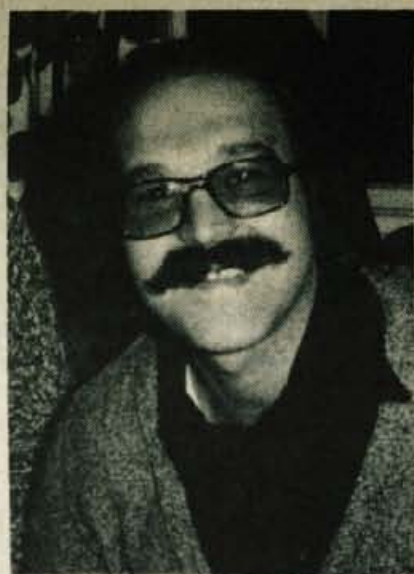
moj selški rojak Cene Kopčavar, prevajalec Zamjatina, Bablja, Šolohova, Oleše, Ilfa in Petrova. In to pesniško lepoto bi rad poustvaril v prevodih, približno tako, kot to delata Jože Udovič in Kajetan Kovič.

Vse, kar prevajam, skušam tudi kritično in esejistično obnoviti in napatiti bralca skozi literarne pokrajine. Skupaj s prevodi so izhajali tudi eseji: **Drugi obraz prihodnosti** (o antiutopičnem romanu Jevgenija Zamjatina), **Piljnjakovo Golo leto**, **Veliki sanjač 20. stoletja** (o Alekseju Remizovu), **Ruska revolucijska proza**, **Moderna ruska poezija, 1895 – 1930**. Esejistično me priteguje tudi znanstvenofantastična književnost, o kateri sem pisal v esejih **Ikar**, **Ljudje**, **zvezde**, **svetovi**, **vesolja**, pa v dveh feljtonih o slovenski znanstvenofantastični prozi.

Moji knjižni prevodi so izhajali takole:

- 1974 – Andrej Beli: **Peterburg** (roman)
- 1975 – Jevgenij Zamjatin: **Mi** (roman)
- Ivan Bunin: **Gramatika ljubezni** (novele, skupaj z J. Vidmarjem, J. Modrom in F. Vurnikom, 2. izd. 1978)
- 1976 – Mihail Bulgakov: **Pasje srce** (novele, skupaj s S. Šalijem)
- 1977 – V. I. Lenin: **Izbrana dela I** (skupaj z več prevajalci)
- V. Popa, M. Pavlovič, S. Raičković, B. Miljković: **Pesmi** (skupaj z V. Tauferjem, C. Zlobcem in K. Kovičem)
- 1978 – **Glasovi časa** (antologija 10 ruskih pesnikov, skupaj s T. Pavčkom)
- **Pisani vetrovi** (ruska oktobrska kratka proza, skupaj s C. Kopčavarjem)
- Boris Piljnjak: **Golo leto** (roman)
- Aleksander Blok: **Pesmi** (skupaj s T. Pavčkom, J. Menartom in C. Zlobcem)
- 1979 – **Prodajalna svetov** (antologija znanstvenofantastične kratke proze, skupaj z Brankom in Bogdanom Gradišnikom)
- Mihail Bulgakov: **Šrkaltni otok** (dve komediji, skupaj z I. Lampretom)
- Venedikt Jerofejev: **Moskva-Petuški** (roman)

Kot prepesnjevalec se predstavljam s pesniškim izborom iz ruskih modernistov, ki so se zbirali v akmeističnem »Pesniškem cehu« in so bili blizu neoklasični in predmetni poeziji.

Mihail Kuzmin (1875 – 1936)

*Kje najdem slog, da opisal bi sprehode,
ledeni sok, chablis in zemljice v posodi,
in zrelih češenj sladkordeč ahat!
Žari zapad in sliši se iz vode
tlesket teles, pijočih morski hlad.*

*Pogled oči, navihano vabečih
kot plehkosti komedije sloveče
ali pero muhavo Marivauxa.
Tvoj nos pierota, usta svetlordeča
norijo me kot »Svatba Figarója«.*

*Duh drobnjarij, prelepih in drobljivih,
naslad noči, zdaj blagih zdaj dušljivih,
lahkotnosti brezskrbnega življenja!
Ah, hrepenenje, stran, stran čudeži ubogljivi!
Zvest tvojim barvam sem, vesela zemlja!*

1906

*Skoz čajno paro vidim goro Fudži,
na žoltem nebu – temnozlat vulkan.
Kako prečudno vso naravo oži
skodelica, ki jo drži ta dlan!
Oblaki kakor niti pajčje mreže
zadirajo se v sonce – mravlje oko,
in ptica-riba – čajni listič – reže
modrótopazasto nebo.
Pomladni svet pomanjšano se riše:
dišijo mandljevi in trobi rog,
za ves zaliv, v resnici dvakrat širši,
dovolj je ozki porcelanski rob.
Slučajna vejica rumenkaste mimoze
je legla prek razpočenih nebes –
kot se na strani filozofske proze
poredko zablešči zaljubljen verz.*

1917

Nikolaj Gumiljov (1886 – 1921)

BENETKE

Noč je. Na stolpu orjaka
sta votlo udarila tri.
Tujec skoz mesto koraka
s srcem junaškim, molči.

Mesto — kot petje najade:
staro, varljivo svetlo ...
Čipke vezene arkade,
voda kot steklo hladno ...

Skrila je čudežna luna
gondole v prt črno-bel
tam, kjer so lučke lagune —
tisoči svetlih čebel.

Lev pod arkadami. Belo
levje oko plameni.
V šapah težak evangelij
svetega Marka drži.

Daleč v cerkvenih višavah,
kjer se blešči mozaik,
z bora golobjega plava
grulež grleni in vik.

Kaj pa — če je vse to
skal in voda čarovnija? ...
Tujcu je v duši tesno ...
Slišiš? ... Nič ni ... Tišina ...

Krik ... Nihče ni več tujca uzrl ...
Zdrsnil je v gladki kristal
bledih beneških zrcal ...
Glas je v temini zamrl ...

1912

Georgij Adamovič (1894 – 1972)

Oblaki ne hite več čez zaliv,
ladjeve barv več se ne razteka.
Bregove drobní pesek je pokrnil
in usahníla je steklena reka.

V tišini modre zvezde še žarijo
in potopljeni venec še veni.
In ob podrtem šotorišču ledenijo
grbávi starci s sivimi lasmi.

In sanjajo molčeče uharice,
da iz šotora, v svili, biserih,
z nasmehom, ki te čisto uroči,
prihaja šemahaška cesarica.

1916

Georgij Ivanov (1894 – 1958)

Kako sladak in tožen je spomin
na prebivalce flandrijske dežele:
za mizo kósi oče, poleg sin,
a mati strežejo krompir v skodeli.

Zelena voda se skoz okence blešči,
na žoltem bregu čoln, mreža, ptica.
Četudi ni več sonca, se mi zdi,
da jasno čutim blago sončavico.

Slabotni duh je tu, kjer se gara,
kjer mirno, tiho se življenje toči —
v deželi, kjer po smoli vonja zrak,
kjer ribič se od pipice ne loči.

1916

Anna Ahmatova (1889 – 1966)

VRT

Ves se svetlika in blešči
zaledeneli vrt.
Odšel je, žalosten in strt —
nazaj ga nič več ni.

Sonce je médlo in bledó —
bled, medel je odsev!
O vem, na tihem vem trdnó,
zakaj je žar zbledel ...

Srce nemirno trepeta,
ker sluti težke dni!
Skoz tanki led se še pozna
sled včerajšnje sledi.

Mrtvaško bleđi sončev lik
je utonil v sanje trav ...
Utihnil je predirni krik —
žerjav je zaostal ...

1911

Vladislav Hodasevič (1886 – 1939)

Živžav pomladni ne razveže
te grobo z bite poezije.
Oh, ljubim škrtanje železa,
to pesniško kakofonijo!

Če zeva dolgi samoglasnik,
vdihavam lahno, brez napora.
Če pa v skupini je soglasnik —
že slišim lom ledene góre.

Norim, ko s cinastih oblakov
cikcakasta se strela zvije!
In rad poslušam, kadar žaga
električna cvileče vpije.

In v tem življenju mi je dražji
od harmonije in lepote —
ropot, ki živce mi razdraži,
in srh, ki me oblije s potom,

in sen, v katerem se razpočim
in se razmažem prek neba
in, blato, brizgnem spod obroča
v neznane sfere bivanja.

Osip Mandelštam (1891 – 1938)

KONCERT NA KOLODVORU

Zapira dih, nebo črvad prekriva,
nobena zvezda ne spregovori,
vendar Bog vidi, da se glasba zliva,
in kolodvor od petja muz grmi,
in zrak, raztrgan s piskanjem lokomotive,
z violami zalepljen, spet zveni.

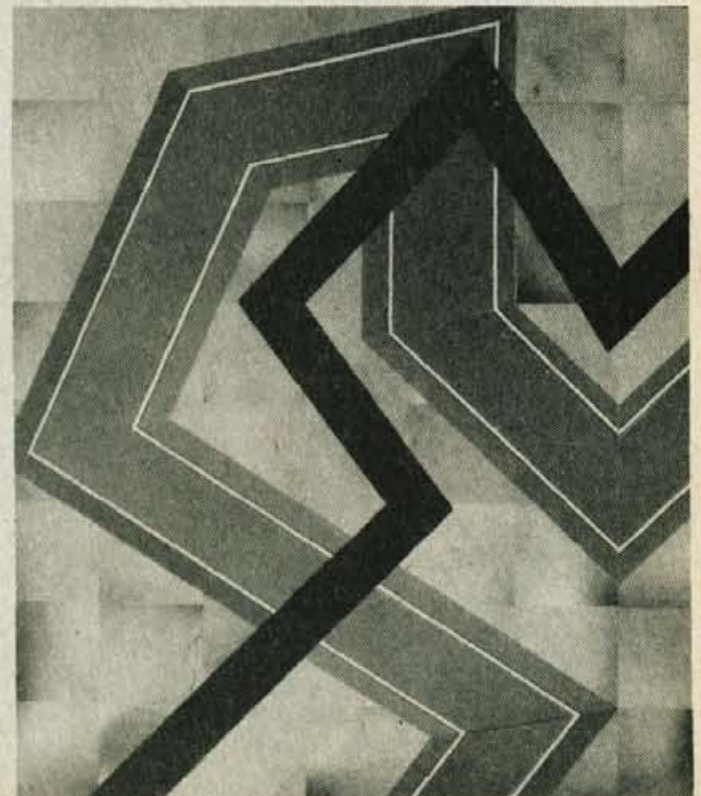
Park velikanski. Kolodvor stekleni.
Železni svet je znova urečen.
Na bučni pir v elizij zatemnjeni
drvi vagon sijajno razsvetljen.
Kričanje pava in klavirjevo grmenje —
zamudil sem. O, groza. Hudi sen.

Prediram v gozd stekleni kolodvora.
Viole strte jočejo plašno.
Boječ začetek polnočnega zbora,
in vrtnice, ki v gredicah gnijo,
kjer blodne mile sence se kot góre
ponoči vzpono pod steklasto nebo.

In zdi se mi: razpenjen, v molih, v durih
železni svet kot revež trepeta,
jaz pa pritiskam v steklasto preddurje:
v zelenicah lokov vroči zrak miglja.
Kam greš? Ob ljubi temni smrtni uri
poslednjikrat nam muzika igra.

1921

Marjan Kuček: Trakovi, kolaž, 1973

Franc
Pibernik

Marjan Kuček – grafik in slikar

Portretna skica

Namenjen sem bil v slikarjev atelje, a vanj nisem stopil. Stanovanjski blok na Partizanski. Že v veži prvega nadstropja me je sprejel Bach, slovesno utišana orgelska glasba in ob njej slikarjev spomin, da je orgle odkril pravzaprav v pariški Notre-Dame, v srečnem trenutku, ko je tam bučalo iz tisočerih registrov.

Prostor, kjer sva začela pogovor, je bil vse prej kot atelje, a je očitno kazal mojstrsko roko: utišane tapete, kockasti kosi pohištva, knjižne police v belem, izbrane svetilke, drobni predmeti na dveh delovnih mizah, na motno rjavem ozadju tik vrat imeniten kolaž plakatnih razsežnosti z oranžno rdečimi izstopi, na sosednji steni vokvirjeni avtorjevi grafiki zadnjega časa v oranžnem in rjavem.

Johann Sebastian Bach je bil vztrajen, na mehkih tleh se niso slišale stopinje ne premikanje stola, na katerega naj bi sedel. Zgovorna Kukčeva narava in urejeno, toda vseskozi živahno gestikuliranje sta me počasi posadila v prostor. Končno se je tudi sam vsedel na divan in čakal vprašanj.

V njegovem obrazu je bilo čutiti veliko mero svetlobe, čeravno so lasje in značilna obroba brade že dobili nadih resnobne sivine, hkrati pa v tem obrazu ni manjkalo iskrive hudomušnosti, s katero ume prekiti nelagodnost in vse, kar bi morala označevati z minusom. Hkrati je neprikrito kazal kanček negotovosti, kajti odpravljala sva se daleč po poti vračanja in najbrž mu ni bilo vseeno, kaj bova na njej odkrivala, kaj srečevala, česa umanjkovala.

Ena najznačilnejših potez Kukčevega življenja – rojen je bil v Ljubljani 1933 – in tudi njegovega dela je zaznavna fragmentarnost in nestalnost, nekaj, kar utegne biti nasploh značilno za katero povojno generacijo. Otrok železničarske družine – v sebi nosi mešanico štajerske in primorske krvi – je preživel otroška in šolska leta v bežigranskem predmestju, vrata v svet vednosti in humanizma mu je odpiral pisatelj Joža Pahor. Ker mu je bilo risanje prvo in največje veselje ves osnovnošolski čas, se je želel vpisati na realko, da bi kasneje nadaljeval na slikarski akademiji, toda bližina in vpliv strica dr. Antona Ocvirka sta ga preusmerila v klasično gimnazijo.

Opravil je štiri nižje razrede in bil deležen likovne vzgoje Evgena Sajovica. Na prelomu burnih zgodovinskih dni in spričo življenjske nuje se je vpisal na učiteljsiše, kar je v marsičem spremenilo njegovo življenjsko pot. Ta čas je bil že ves zaznamovan s slikarskim delom, saj je vse prepogosto odhajal proti Tomačevemu, da bi na papir lovil obsavske motive in jih nosil v korekturo profesorju Lebezu.

Po končanem učiteljsišču – leta 1952 – je eno leto poučeval v Beli cerkvi pri Šmarjeških toplicah, v tem času med drugim poslikal steno v svoji šoli, vzbudil pozornost republiškega inšpektorja in si omogočil študij likovne smeri na višji pedagoški šoli v Ljubljani, kjer sta drugovala največ s Francetom Boltarjem in skupaj prebila nešteto dni skupnega slikanja ljubljanskih vedut, pokrajinskih motivov v smeri Tacna in Šmarne gore ter študijskega gradiva.

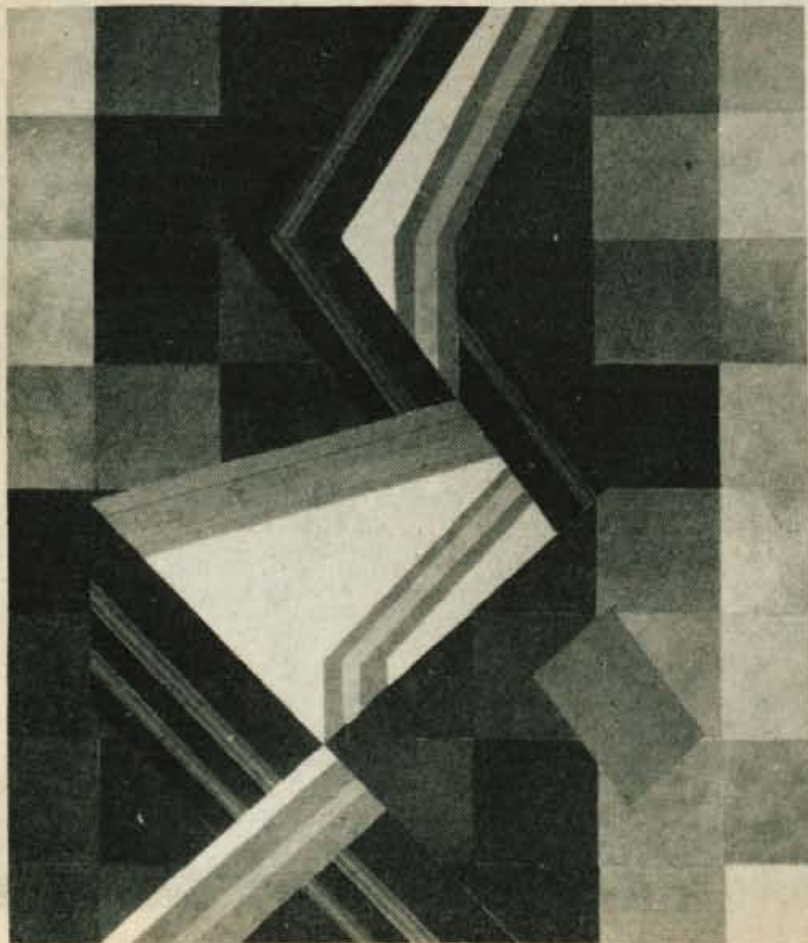
Najbolj se je sanjskemu cilju – postati slikar – približal, ko je jeseni 1955 opravil sprejemni izpit na akademiji za upodabljačo umetnost v Ljubljani. Tvegala je spor s šolo, ostal brez življenjskih sredstev, a se ob pomoči domačih ves predal zagonu študijskih ur in neskončnih debat o umetnosti s kolegi, med katerimi omeni Zmaga Jeraja in Zvesta Apollonija. In ne brez uspeha. Že kot študent prvega letnika je s svojo pretanjeno črto pritegnil pozornost akademskih slikarjev Božidarja Jakca in Marija Preglja.

Pred nama je zajetna slikarska mapa z dokumenti tistih dni. Avtor nostalgичno prelaga porjavele liste velikega formata, sam pa s pozornostjo sledim dosežkom, ki so mu nakazovali pot naprej.

Toda prišlo je vse kaj drugega. V senci nejasnih zapletov so ga ob prehodu v drugi letnik črtali s seznama rednih slušateljev. Neogibno je sledilo služenje vojaškega roka v Bileči. Tam je sorazmerno veliko slikal, da je celo mogel postaviti interno razstavo, del gradiva pa je pokazal leta 1957 v Novem mestu, kjer je po vrnitvi poučeval likovni pouk na tamkajšnjem učiteljsišču.

Ko želim kompletirati seznam njegovih razstav, skoro osupla ugotavljava, da je novomeški razstavi sledil več kot desetleten slikarski molk. Kakor se zdi to dejstvo neverjetno in kruto hkrati, ga je treba sprejeti. Kuček je sicer tudi med tem časom občasno kaj naslikal, toda v javnosti se ni pojavljal. Dvoje razlogov sva mogla konstatirati: menjava službenih mest – iz Novega mesta v Tržič, nato v Kranj – skrb za družino, boj za osnovni življenjski prostor na eni strani, na drugi naraščajoče zanimanje za umetniško fotografijo. Bolj mimogrede navrže, da je sodeloval na več kot sto fotografskih razstavah in dobil nešteto nagrad ter priznanj, tudi naslov »kandidat mojstra fotografije«.

Marjan Kuček: Črte, kolaž, 1973

Marjana Kukca je bilo ponovno mogoče srečati v družbi slikarjev in grafičkov od leta 1974 dalje. Živahno likovno življenje v Kranju, kjer se je za stalno naselil, prijateljske spodbude in možnost razstavljanja so ga ponovno pritegnile k intenzivnejšemu likovnemu delu. Njegove grafike so se začele redno pojavljati na razstavah, največkrat skupaj s Štefanom Simoničem, leta 1977 pa se je predstavil s samostojno razstavo v Trzinu.

Zajetne mape likovnega gradiva nama pomagajo ustvarjati fragmentarno retrospektivo od zgodnjih upodobitev ljubljanskega gradu dalje. Vrste se portreti, tihožitja, pokrajinski akvareli. Prevladujeta risba in akvarel, a ta se postopoma prevesi v gvaš, gvaš pa postane osnovna in kar tipična Kukčeva slikarska tehnika do današnjih dni, najbrž zaradi globalne šibkosti.

Zgodnje slike so pokrajinski motivi, slikani v reducirani impresionistični maniri, kar je ustrezalo časovnim umetniškim usmeritvam, kasneje, že v času hercegovskih motivov, je Kuček prešel v inačico munkovskega ekspresionizma, da bi v njem prvič izrazil sebe, svoj notranji svet, svojo notranjo napetost, svojo stisko. Ne le linije, tudi barve so v tej fazi skrajno ekspresivne.

Slikarstvo na Slovenskem je v letih, ko je Kuček vstopal vanj, bilo dramatičen boj proti akademizmu in socrealizmu v prid zahodnim modernizmom. Na vprašanje, kakšni likovni problemi so se mu s tem odpirali, je v ospredje postavil problem pomenostavljanja oblik, kar je vodilo v opazno dekorativnost, kamor pa je v bistvu šlo vse naše slikarstvo.

Glavno likovno orožje Marjana Kukca je perfekcionizem njegove črte, zato ni čudno, da ga je ustvarjanje slej ko prej pripeljalo v območje grafike. Deloma je to mogoče opaziti celo pri nekaterih redkih prenosih gvašev v grafiko, sicer pa v različnih grafičnih tehnikah, recimo v linorezu, od 1968 intenzivneje v jedkanici. Poslej je grafik, razumljivo, poudarjal zvezo med likovnim delom in fotografijo, ki mu je pomagala izbirati, a tudi oblikovati motive za reducirani rez.

Pogled na gradivo zadnjih let mi je pokazal dosti širše razvejano ustvarjalno paletu. Tudi Kuček je vsaj deloma našel stik z neokonstruktivizmom. Pregledujeva značilne lepljenke, v katerih je skušal biti vasarelijevske natančen v oblikah in v barvnih niansah. V konstruktivistični koncept sodijo tudi vsa tista dela v mešani grafični tehniki in s kvadratno definiranim tlorisom čiste simetrije.

Nato sva se ustavila še pri njegovih najnovejših grafičnih listih, ki jim botruje sitotisk, in če sem Marjana Kukca prav razumel v nakazujočem komentarju, lahko pričakujemo nove grafike, toda ne več v zasnovi konstruktivističnih likovnih iger, pač pa trdno naslonjene na fotografske študije pokrajinskih elementov.

In tekel je pogovor o tem, zakaj ne slika v olju, zakaj je tako pogosto samo odkrival nove likovne svetove, a jih vse prepogosto slikarsko ni obdelal in dognal. Ob listanju po mapah je namreč ugotavljal, da je ogromno stvari ostalo zgolj v osnutkih. In ko z občutkom prizadetosti spet in spet

obrača mnogotere papirje, me med vsem drugim pritegnejo natančno izdelani osnutki mozaikov, vrstijo se portreti prijateljev, stanovskih kolegov, tu je še kolekcija barvnih perorisb, pa poskusni grafični listi večjih formatov, ki nikoli niso bili predstavljeni javnosti.

Moj sogovornik že zdavnaj ni bil več zadovoljen s tem, kar je pripravil v zajetnih mapah. Še in še je odhajal nekam čez predsobo, prinašal neznane mi slikarije in zvečine polglasno komentiral s kratkimi izrazi.

Ko sem v teh trenutkih opazoval obraz, sem v njem mogel opaziti spremembo. Kot da je ugasnila iskra poprejšnje svetlobe. Prestopal se je med deli, ki jih je razpostavil vsepovsod, tudi po tleh, in včasih za hip utihnil. Moja poizvedovanja so nehote odkrivala utišane bridkosti, ki so delež slehernega ustvarjalnega tveganja. Ne samo to, trčila sva celo ob najhujšo čer: kaj je pravzaprav nastalo v četrstoletnem prizadevanju, iskanju, odrekanju in tveganju. Zamisljen je zrl v nasprotno steno, in natančno sem čutil grenkobo, ki je hodila skozenj. Kod vse se je razdajal, kaj vse je odkril zase in opuščal na svoji slikarski poti, katere stvari so imele prednost, koliko zamisli se je udušilo v nerazumevanju. Nekje v njem bi mogel prebrati misel, da je največ svojih sil namenil slikarstvu, a mu jih ni dal.

Življenje je trdo. Na svetu ti ni ničesar podarjenega, je meditiral med sklepanjem najinih ugotovitev. Do vsega da se moraš prikopati z delom, z rokami. Svet da je rezerviran samo za tistega, ki dela, ki ustvarja. Pri delu je človek sam, resnično sam s svojimi problemi. Delo pa je v bistvu trpljenje, napor, kajti gre za to, ali boš v svojem delu res našel sebe ali ne. Delo je premagovanje ovir, ki ti stoje na poti. Zato se je najbrž tako težko ločiti od sleherne slike, ker je v njej del tebe. Morda ta občutek izhaja iz dejstva, da je napravil sorazmerno malo.

Bach je že zdavnaj utihnil. Pero je tudi mirovalo nad zapiski, midva pa sva stoje med mapami, slikami, fotografskimi ekspozitami in ostalo predmetnostjo prostora skušala najti zadnjo besedo. Pa je nisva našla. Še marsikaj je ostalo neizrečenega, marsikaj ostaja v slikarju kot nerazrešljivo, nekaj, česar niti poimenovati ne moreva. Vem tudi, da v tem trenutku ne more razkriti vseh svojih prekatov, toda zatrdno vem, da bo ostal pri svojem slikanju, verjamem celo, da mu bo poslej dajal več časa in prostora. Globoko v njem je zasidrana odkrivateljska strast, s katero prebija vsakdanjo konvencionalnost.

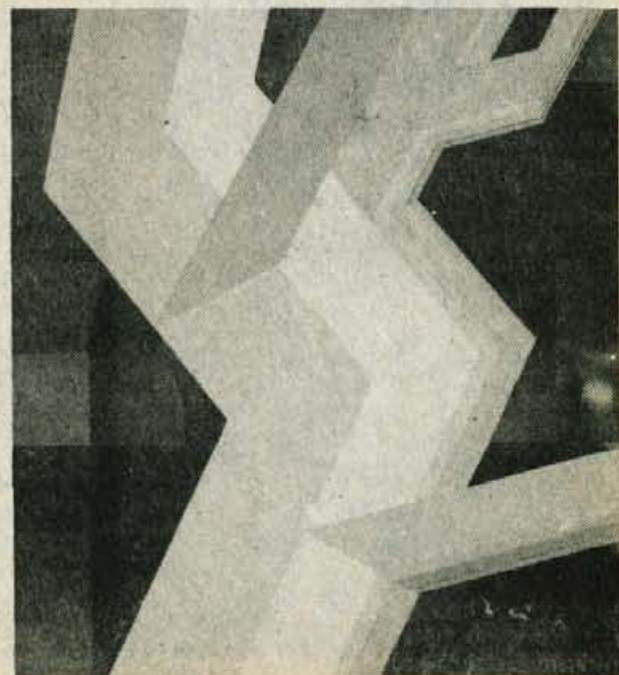
Z vajeno roko mi spet razlaga zadnje odkritje v fotografiji, razlaga ob eksponatih, ki mu jih je žirija vrnila kot nesprejemljive za pravkar odprto fotografsko razstavo. Plačilo za tveganje v novo je tudi to pot nerazumevanje.

Pa mi hkrati pokaže madžarsko revijo Foto, letošnje avgustovsko številko. V njej je objavljena celostranska reprodukcija Kukčeve fotografije, komentar k objavi pa poudarja Kukčevo mesto med mojstri jugoslovanske fotografije, ki jo pregledno objavlja ta tuja strokovna revija.

In najbrž je še marsikaj, kar v končni konsekvenci daje priznanje njegovi celotni dejavnosti. Sem gotovo sodijo nagrade, ki so jih prejeli doslej njegovi učenci s posebne šole na razstavah v Londonu. Verjetno bo dovolj zanimivo odkritje večja kolekcija fotografskih portretov sodobnih slovenskih pesnikov, ki jih je napravil za Slovensko matico.

Nisva še na koncu, a morava končati. Pot je odprta naprej, zakaj odhajam s pričanjem, da ima avtor v sebi še dovolj neobdelane problematike, da je v njem živo prisotna misel na raziskovanje neznanih daljav. Upam, da bomo grafika in slikarja Marjana Kukca poslej pogosteje srečevali na slikarskih razstavah. Na njegovih samostojnih.

Marjan Kuček: Trakovi, kolaž, 1973

France
Pibernik

Pokrajina z vozom (pesmi v prozi)

I
Pokrajina z vozom je bila moja podoba in je stala v tihem prostoru, zamaknjena vase, brezčasna, in voz je stal sredi nje, kakor ga je pustil presni čas ozar še v deževnem dnevu, ko je s streh lilo v curkih vse do jutranje zarje. Negiben je stal voz, voje na tleh, uraščene v zeleno rušo, mrtve korenine same sebi, kolesa za spoznanje vdrti v tla, s travo do platišč in s pajkom na dolgi črti od srebrnikaste rozete med štrlečima ročicama do kamnitega obzorja, kjer je stala krvava gora kot spomenik tisočletju. Stala je pokrajina z vozom, moja podoba, in ko sem se s prsti dotaknil njenega roba, je odprla oči.

II
In breg je bil krvavo rdeči breg in bil je ljubljeno načetega izgnanstva in bil je rana sredi mojega sveta in bil je temno skrita senčnost za borovjem in bil je nagnjenost v močvirsko dno, kjer se stoletje za stoletjem zgiba.

III
O gozdovi, ki hranite čiste lobanje mojih ljudi sredi plitvin. V mah so vtkanе in v zemljo so vtisnjene zadnje besede, kriki samotnikov. Odmevi zadnjih zadnjih pogledov še krožijo tam od jutra v opoldne in tihe plasti si utrinjajo solze v pridušenih večerih: roka na deblu je mirna, črni lasje visoko v vejevju, noga, nasilno vzeta stezam, sredi križpotja hoče domov, kjer so ljubljene davno že mrtvi. Debla rasto pod nebo, višine so sinje, spodaj lobanje živijo in mah jim je milost in cvēte v jernejev avgust. Praprotno seme se vsipa v spomin, zareza trohno tli v meni.

IV
Malo nočno stražo začenjam ob uri, ko žuželke poniknejo z mrakom. Odhajam v pokrajino, ki oživi v temni polobli, po poti, ki vodi v neskončnost. Nekje onstran slemenov še tonejo topli odmevi murnovskih zborov in prede utišani tok potočnih vodá. Čez obraz in skoz roke valovijo gorke sape od nevidnih dobrav pri Strněvcu, na severni strani pa zvezdne mirijade rišejo komaj zaznaven rob kamniških ostrih vrhov. Žetveni čas se širi v navpičnost prostora. Stopam, nočni stražar, sredi veselja poslej bom doma.

V
Na oblake si bom izpisal odmev pesmi Večer igra Chopina. Tako redki so v moji deželi koncerti žametnih barv in tako redko prihaja Rubinstein s svojo svetlobo igrat v izlajani mrak. A ta zarja je moja. Nocoj bom s Chopinom izmenjal večer.

VI
Kakor rjavi Chagall v Vitebsku robim platneno podobo starega oča. Ni ga več in pravkar na prazničnem vozu zavija v deveti krog nad vasjo. Dimasta visoka postava s kobukom visi pod oblaki in se ne zmeni za vajeti mutastih konj. Spodaj domače dvorišče mi s senčnim nadstrešjem njegove poteze izbriše, ko se poletni nalivi izsujejo v noč. V jutru moje otroštvo ugleda prvo gomilo.

VII
Kolikokrat v sparini poznega popoldneva zakopavam svoje ljubljene divje konje, pod večer sežigam uzde in jim na križpotjih postavljam lesene spomenike, a ob zori špet zahrzajo pred vrati, da jih zajaham, da jim izmerim lakotnice in izdiham nozdri.

VIII
Tihožitje s soržičnim kruhom visi na steni mojega spomina. Duh dobrotnih materinih rok se premika po prostoru in drobni koraki me nosijo v varno naročje zgodnjih septembrskih zgodb.

IX

Ali je bil njen obraz topel od davnega ognjišča, da je sijal tako med nas sredi prostorja? Stala je tam vsa leta v črnem oblačilu: črna ruta, izpod nje beli laneni lasje. Ponvaste dlani so zanesljivo prekladale lončeno posodje ob dimastem ognju in v nas so se precejali mnogi starodavni večeri z njeno besedo, temno od tisočletja, svetlo od njenih dni.

X

Kadar smo orači med dopoldanskim odmorom jedli skupaj s konjema in psom za isto travno mizo na ozarrah in s prstenimi rokami drobili v latvico kruh, smo spoznavali spokojnost veselja. Vsak je sprejel svoj prostor, si umirjal trzajoče ude, samogibno, z enakomernimi presledki zajemal iz skupne posode in nosil roko k ustom, izmenoma kdaj dvignil in nagnil lončeni vrč. Konja sta stala pred klajo črne detelje, jo mlela v svojih podolgastih, panjastih gobcih, z nogami suvala pod vamp in zasajala podkve vedno globlje v stopinjo. Pes je ves čas zadihan od vročine ležal v senci pod vozom in čakal na svoj nihaj. Vsaka izgovorjena beseda je bila namenjena daljni spremljavi miru, ko smo se kar naprej ozirali na svet okrog Ambroža ali opazovali sklonjenega voznika po beli cesti sredi polja. Še plug je v gredlju, črtalu in lemežu dihal sozvočno spokojnost. Ko se je veselje premaknilo za sončno stopinjo, smo ustali. V pripeki se je začel ajdov setveni obred.

XI

Kadar smo sredi pripečnih poletnih dni posedali v zavetrju jelš in modrovali o nebu in tistih stvarih, smo imeli odprte obraze. Besede so bile tihe, zdaljšane v slovesne premore. Roke so kazale vodoravno, poševno, navpično. Tam nekje v prosojni sinjini so se začrtavale vibaste misli in zadevale ob megličasto steno neskončnosti. Nihče ni mogel domisliti, ali se približujemo ali je pot vsako stoletje daljša.

XII

Pod ponošenimi klobuki in rutami, za ogorelimi čeli mojih ljudi molčijo zgodbe, ki jih ne piše nobeno pero. Zgodbe od zmeraj, zgodbe brez začetkov, zgodbe brez koncev. Pred zoro jim zgrabijo duše, dan v srcih preklada temen kij in noč čaka z uroki poslikanih vrat.

XIII

Votivna vaška podoba križevih tednov lebdi v senci. Tostran zidov in onstran odmišljenih praznih prostorov mrtvi ostajajo mrtvi in njih sledovi se nevidno spreminjajo v prst. Ob davnih slutnjah ranjene vdove hodijo mimo spominov. Kolikokrat se ozirajo proti neznanim krajem in v sebi pretakajo sladko bolešt, potem zopet zagrebejo trhle nekdanje radosti v negibno odsotnost. Komaj za hip premagani obrazi znova okamenijo in do novega srečanja nikomur ne spregovore.

XIV

Konjsko jutro nas bo našlo zbite z obrazi na stropih, z dlanmi na tleh, s sivimi potoki po žilah, z modrikastimi madeži po stenah, s pepelnatimi jalovkami v pogledih, s kamnom objokovanja v zadnjem kotu. Nihče več ne bo vpraševal, kje je naš Kanaan.

XV

V čigavih izbah zdaj spimo, ko ni več spanca v naših sanjah. Vzdržno gledamo zelene ovčje glave, kako suvajo v vesoljsko vime in kako bodo obmirovale ob treh kakor ikone polizbrisanih starožitnosti. Velike strmeče oči mojstra Chagalla so negibne in njih spomini so gluhi, saj komaj vedo za svoja dragocena runa. Mi pa vemo, kje so kladiva skorajšnje zarje, toda tema je in sence nas delajo temneje kot smo in ležišča so trša od naše vztrajnosti.

XVI

To je kakor balada za domačijo, ker prerasla prostranost je sama v nečasnost razpeta. Vsenaokrog načeti zidovi s podganjimi gnezdi, z rumenimi trtami, z odsotnimi okni. Na trudnih tramovih dedov zapis sivo rdeči čez mahov molk. Dim je umrl pred kresom in duri je gluhost preklala povprek. V stajah žametni prah gospodari, ob jaslih mrtvi brezzobi konje stoje, v vislih se nedorečenost duši in sajast obraz desetega brata je na preperel opaž pribit. Časa ni več. Zdaj ure oračev so z zemljo prekrite in samo sence davnih mojih ljudi hodijo v toplih poletnih nočeh svojo zgodovino poljubovat.

XVII

To je jesen jeseni in vračajo se dnevi, ki smo jih imeli za mrtve. Spet se vračamo s polja, z Dovjih njiv. Pot je znana, korak prsten, lepljiv, toda poslednji bomo na ozarrah in umrli bomo za zvestobo.

Milan
Sagadin

Ajdna nad Potoki

Na mestu, kjer se Sava iz ozke doline prebije na ravnino okrog Radovljice, se dviga nad vasjo Potoki, v južnem predgorju Stola, osamljen, prepaden vršac Ajdna (1048 m). S svojim dominantnim položajem vizualno obvlada pokrajino vse od Kranja do konca zgornje savske doline. Na radovljiško stran kaže svojo koničasto, povsem prepadno steno, ki ga loči tudi od sosednjega, nekoliko nižjega, a podobnega vrha Male Ajdne. S te strani je vrh povsem nedostopen, predvsem pa negostoljuben. Vse drugačen pa se pokaže, če ga gledamo z javorniške strani. Od tu je osamljena, v nebo štrleča kopa, na vse strani zavarovana s prepadi in dostopna le po ozkem grebenu iz smeri Potokov. Skratka, od tu se njen videz laže uskladi z vlogo, ki jo je odigrala v zgodovini.

Ljudska govorica je vrh poimenovala Ajdna (ali Ajdinja). S tem je takoj očitno, da so domačini poznali ostanke naselbine na vrhu hriba, kajti to ime je dosledno uporabljano za arheološko obetavne lokalitete. Podrobnejše poznavanje vsebine imen z osnovo ajd v Sloveniji pa nam danes pove še mnogo več. Poleg imen kot so Gradišče, Britof, Gradec, Gomila ipd., ki imajo že nešteto izpričano arheološko vsebino, sta namreč najpomembnejši vrsti imen še imena z osnovo Lah in imena z osnovo ajd (npr. Lahovče, Laško, Ajdovščina, Ajdovski gradec, Hajdina ipd.). Obe vrsti imen sta nastali ob naselitvi Slovencev v naših krajih, z njima pa so naši predniki poimenovali žarišča oz. centra ostankov starejše antične kulture, ki je vsebovala tudi še romanizirane ostanke ilirskih in keltskih staroselcev. Razlika med imeni z osnovo Lah

in imeni z osnovo ajd pa je predvsem ta, da je prišlo v prvem primeru za določeno daljše sožitje obeh jezikov (laškega, t. j. vulgarne latinščine in praslovanščine) – torej tudi kultur, v drugem pa le za kontakt, od katerega je novonaseljenim Slovincem ostalo le vedenje o ruševinah neke starejše, torej poganske (ajdovske) kulture – čeprav gre pogosto za starokrščanske centre. Pri tem ni nujno, da so te naselbine porušili prav Slovani, kajti le-ti so prišli v naše kraje kot zadnji v dvestoletni vrsti preseljujočih se ljudstev, ki so z ognjem in mečem iztiskali iz tu naseljenih prebivalcev poslednje ostanke nekdanjega blagostanja.

Pogled na Ajdno iz Zirovnice

Pogled na Ajdno z javorniške strani

Poleg arheoloških ostankov požganih in razrušenih naselij, poleg dolgih obrambnih zidov od Reke do Bače, ki naj bi kot zadnja straža branili Italijo pred vpadi barbarov, nam danes najpretnostnejše pričajo o stiski tistih časov poročila antičnih piscev, ki so bili priče teh dogodkov. Tako v začetku 5. stoletja, ko so bila pustošenja najhujša, sveti Hieronim zapiše: »Več kot dvajset let je tega, kar med Konstantinopom in Julijskimi Alpami vsak dan teče rimska kri... povsod ječanje, povsod stok revežev in smrt v mnogih oblikah. Rimski svet sepodi-Sanctus Ambrosius leta 375 v nekem pogrebnem govoru potoži med drugim: »... Zakaj smrt te ni iztrgala nam, temveč nevarnostim; nisi izgubil življenja, temveč si bil rešen strahot in grozečih bridkosti... ko bi videl, da zdaj na Italijo pritiska sovražnik, ki je tako blizu, kako bi ječal, kako bi bil žalosten, da je vsa naša rešitev alpskih okop, da je iz lesenih pregraj zgrajen zid čistosti!« Podobno Turranus Rufinus v prvih letih 5. stoletja med drugim pravi: »Tudi ti, častiti oče Kromacij, daješ nekakšno zdravilo v času, ko je razbit branik Italije in se je pod Alarikom, vodjo Gotov, razlila kužna bolezen in širma opustošila polja ter pokončala ljudi in živali...« itd., itd. Stiska je bila torej res velika. Naši kraji so se znašli v pravi vojni krajini, ki pa je bila vzpostavljena seveda za obrambo Italije, medtem ko so bili prebivalci prepuščeni na milost in nemilost prodirajočim barbarom oziroma svoji iznajdljivosti. Kot v nemirnih prazgodovinskih časih in kot še tolikokrat kasneje – npr. ob turških vpadih ali med zadnjo vojno – so se pričeli umikati v težko dostopne kraje in si tam graditi pribežališča. V Sloveniji jih je arheološko ugotovljenih

že nekaj, npr. Kučar pri Podzemlju, Ajdovski gradec pri Vranju, Rifnik pri Celju in Ajdna nad Potoki. Nedvomno ima od vseh teh najbolj zanimivo lego prav Ajdna.

Valvasor nam v Slavi vojvodine Kranjske (knjiga IV, str. 567, 568) – obenem ko opisuje jamski grad Godašnico v bližini, sporoči tudi tole: »Drugi grad pa je tako razpadel in tako docela zaraščen in opustel, da ni več videti drugega kot nekaj starega, razpadlega zidovja. Pri obeh gradovih so pred leti našli zelo dragocene bakrene vodne cevi (?), poleg tega pa še lepe nagrobne, tudi še poganske, ter srebrne in bakrene medaljone; takšne stvari tudi še danes pastirji večkrat najdejo. Ne da se izvedeti, kako sta tadva gradova nastala, v nobenem starem spisu nisem našel nič o tem. Preprosti ljudje vobče pravijo, da sta bila to ajdovska (poganska) gradova in verjetno niso daleč od resnice.« Valvasor tudi piše o starih poganskih grobovih na Belščici, ki da sta jih neki zdravnik in neki rudar hotela izkopati, pa da ju je pregnala strela z jasnega neba. Teh grobov nam danes še ni uspelo lokalizirati. Skratka, vedenje o starem naselju na vrhu Ajdne je med domačini vseskozi prisotno. Prav v zadnjem času so se je tudi lotili nekateri »amaterski arheologi« in povzročili s svojim kopanjem nemalo škode. Ne da bi svoje posege kakorkoli dokumentirali so – iščoč bogate najdbe – razkopavali zidovje, ki je tako nezaščiten kaj hitro propadlo. Zato se je Gorenjski muzej 1976 odločil, da napravi na terasah, ki se vlečejo tik pod vrhom Ajdne in na katerih se relativno javno vidijo tlorisi stavb, nekaj sond, ki bi pokazale pomen in približno dotacijo naselbine. Odkrit je bil oltarni del in jugozahodni vogal starokrščanske cerkve z duhovniško klopjo, škofovskim sedežem in oltarjem. Takoj poleg cerkve je bil odkrit tudi del nekega drugega objekta, ki pa zaradi pomanjkanja časa in denarja – tako kot cerkev – ni bil do konca odkopan. Drobne najdbe datirajo objekte nekako v začetek petega stoletja. Med njimi velja

Rezultat »divjih« izkopavanj na vrhu Ajdne: razkopan in propadel stavbni objekt

Vzhodni del leta 1976 odkrite starokrščanske cerkve: duhovniška klop, škofovski sedež, oltar

omeniti bronaste in slonokoščene dele reliekvarija, stekleno čašo, ornamentirano keramiko, železen nož, v sami sakralni stavbi je bilo tudi precej večbarvno slikanega ometa. Če prištejemo k temu še nekaj najdb (žrnjice, kamnita sekira, keramika, nož), ki so v privatni lasti na Jesenicah (rezultat privatniškega izkopavanja), potem nam utegne ta naselbina vstaviti marsikateri pisan kamenček v mozaik poznoantične kulture.

Najzanimivejša pa je seveda sama naselbina s svojo arhitekturo in organizacijo. Zaradi edinstvene lege bo še toliko bolj zaostri vprašanje ekonomske baze in stalnosti naselitve poznoantičnih pribežališč. Kolikor bi bila naselbina stalno naseljena in ne le ob času neposredne barbarske nevarnosti, si je težko predstavljati, da bi se prebivalstvo moglo ukvarjati s čim drugim kot z živinorejo – in še od tega vira bi bilo v primeru obleganja odrezano. Začasno naselitev pa se zdi gradnja objektov preveč solidna. Obstoječa pribežališča posredno tudi govori za gostejšo naselitev zgornje savske doline v (pozni) antiki, kot jo za sedaj kažejo arheološke najdbe. Resda je bila pri Rodinah odkrita rimska

podeželska vila in v Žirovnici ostanki antične stavbe, vendar pa utegne biti na vrhu Ajdne blizu 20 stavbnih objektov, kar vsekakor govori za veliko število prebivalcev, ker se tu pač ni moglo razmetavati s prostorom. Zanimivo bi bilo tudi ugotoviti odnos med Ajdno in Sotesko – utrdbo tik nač cesto pred kotlino Koroške Bele. Pozicija Soteske kaže – v primeri s skrivajočo se Ajdno – njen vojaško strateški pomen. Če tudi izvira iz pozne antike, utegne spadati v sklop tistih zapor, ki naj bi preprečevale vdor barbarov v Italijo. Brez take zapore v Savski dolini bi bil tudi pomen kraških obrambnih zidov precej zmanjšan, saj bi s tem ostal odprt dokaj lagoden vstop v sev. Italijo in od tod proti jugu. Ne nazadnje pa bo pomembno tudi ugotoviti čas propada naselbine na Ajdni in vzroke zanj. Kolikor jo imajo »na vestinonovonaseljeni Slovenci, ki b stem prišli do izredno pomembnega podatka pri sicer tako nejasni zgodovini naseljevanja našega naroda.

Morda bodo katero teh vprašanj rešila že letošnja izkopavanja. Vsekakor pa je ta lokaliteta tako pomembna, da je vredna vse družbene pozornosti in podpore. Ob eventualni konservaciji in restavraciji stavbnih ostalin na vrhu Ajdne bi tudi pridobili izredno zanimivo in privlačno izletniško točko, ki bi povrnila vanjo vložena sredstva.

Vse fotografije: D. Holynski

Uporabljeni viri:

Predvsem: Andrej Valič, Ajdna nad Potoki, Varstvo spomenikov XXI, 1977, 195 ss

Ostali: J. Šašel, P. Petru, Claustra Alpium Iuliarum I, 1971, P. Petru, Zaton antike v Sloveniji, katalog razstave 1976. Za vprašanje imen tipa ajd in tipa Lah pa J. Šašel, predavanje Društvu zgodovinarjev Slovenije v Ljubljani, 11. 5. 1978

Črtomir
Zorec

Prešernovi obiski pri stricah

Najbrž bi bilo bolj prav, če bi zapisal: pesnikovi obiski pri dveh starih stricah in pri dveh stricah.

V mislih imam Antona Muhovca (14. 1. 1746 – 14. 11. 1838), pesnikovega starega strica, katerega sestra Jera poročena Svetina, je bila mati pesnikove matere Mine poročene Prešeren. – Drugi pesnikov stari stric je bil Jožef Prešeren (16. 3. 1752 do 24. 3. 1835), brat Mine, matere pesnikovega očeta Šimna Prešerna-Ribiča. – Oba strica, Franc in Jakob, sta bila mlajša brata pesnikovega očeta. Franc Prešeren (20. 11. 1771 – 15. 11. 1841) je znan po svojem trudu, da bi svojega nečaka oženil z bogato Gradčanko; k njemu, na Skaručno, je prišel umret brat Šimen (pesnikovi materi) – ni mu bilo moč še živeti v Vrbi. Stric Jakob Prešeren (15. 7. 1777 do 20. 6. 1837) pa je veljal za po značaju pesniku najbližnjega sorodnika.

Rodovinska zavest je bila med pesnikovim sorodstvom zelo izrazita. Drug drugemu so si bili v oporo, gmotno in moralno. Svojim študentom so družno pomagali pri stroških za šolanje, neporočene sorodnice so se vse po vrsti lahko zaposlile pri svojih stricah in bratih, kot kuharice ali gospodinjice. Seveda, vse neporočene...

Torej o kakih razglašanih »farovških kuharicah« pri pesnikovih stricah – duhovnikih nobene besede! Saj so bdele nad njimi slejkoprej strogomoralne sestre ali nečakinje!

Druga stvar, ki mi že več let buri raziskovalno vnetje, je dejstvo – skoro neprijetno! – da nobeden od pesnikovih stricev duhovnikov ni bil pravi župnik, nobeden od njih ni opravil izpita, ki je bil pogoj za ta naslov. Vsi so bili (do smrti) le lokalni kaplani, kurati ali vikarji. Mar v njih ni bilo ambicioznosti, morda tudi nadarjenosti ne? Kdo ve? Morda zasveti žarek resnice iz poročila (šematizem) ljubljanske škofije za leto 1788, ki ima za pesnikovega starega strica Jožefa Prešerna začrkan tudi besede: »mož je slaboten, četudi zdrav, srednje nadarjen, spodobnega vedenja ter vzglednega življenja«. – Zbodla me je beseda o le srednji nadarjenosti...

Stopnišče v komendo na Polzeli

Pesnikovi (nekajkrat tudi v družbi z bratoma Jurijem in Jožom) obiski pri stricah – duhovnikih so bili vsaj v dijaških letih gotovo tudi nekoliko preračunljivi, saj so bili strici vsi po vrsti odprtega srca in radodarnih rok. Fantje – France, Jurij in Joža – so se najbrž pri stricah tudi sicer dobro počutili – kajti za nobenega od stricev ni znano, da bi bil kaj prida zapet in pust.

Vhod v komendo (župnišče) na Polzeli, kjer je služboval pesnikov stari stric Anton Muhovec v letih 1815 – 1825.

Vakance (šolske poletne počitnice) so bile fantom ljube – bolj ali manj navihani študentje so šli na pot, dogodivščinam naproti in k dobrim stricem na obiske. In ko se je sleherni od fantov poslavljaj – je že tiščal v pesti nekaj goldinarjev, stričevo darilo za na pot ali kot podporo za nadaljnji študij. – Sicer pa so tudi kmečke matere, ko so pošiljale svoje sinove v lemenat, računale, da bodo pri njih našle zatočišče na stara leta. To se je pesnikovi materi tudi uresničilo: pri drugem sinu Juriju, ki je služboval kot župnik na Koroškem, je živela kar osem let, mrla je 25. 11. 1842 pri Šentropertu ob Osojskem jezeru, tam je

bila tudi pokopana; njen grob je danes izravnal, že več let ga prekriva le travnata ruša... Točen prostor groba je po zaslugi Toma Zupana znan (on je gomilo, ki je pokrivala zemske ostanke pesnikove matere, še videl), nanj polagajo cvetje in prižigajo luči prešernoljubivi romarji, kadar jih pot zanese do Šentroperta na zahodnem koncu Osojskega jezera, že blizu Beljaka, pod razvalino gradu Landskron (Sanct Ruprecht am Moos).

No, zdaj pa že moram spregovoriti o pesnikovih obiskih pri stricah.

PRI ANTONU MUHOVCU

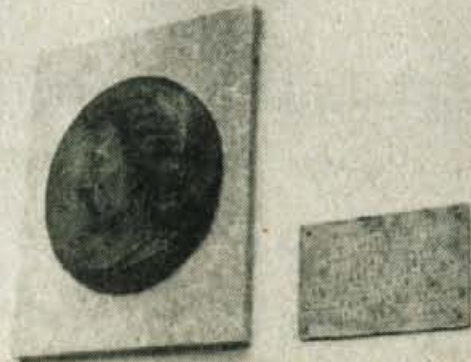
Sprva je Muhovec služboval v krajih okrog Kamnika (Tunjice, Komenda, Ihan), potem pa je – leta 1805 – zapustil ljubljansko škofijo in šel službovat na Štajersko. Vzrok njegove selitve še danes ni ugotovljen. Morda je imel kake neprilike s Francozi, ki so prav tedaj uvajali na Kranjskem nov rod? Ali pa je imel zgolj pomisleke in se umaknil iz dežele? Kdo ve? Kak avstrijankant gotovo ni bil, saj je bil znan kot liberalen mož, dosti širokogruden tudi do nečaka Franceta, ki si je izbral posveten poklic.

Na Štajerskem je Muhovec pasel ovce najprej na Polzeli v Savinjski dolini. Tu je strica (bolj prav: starega strica) mladi Prešeren obiskal kar trikrat (vsaj ti trije obiski so trdno izpričani). Prvikrat z materjo, dvakrat sam. Bil pa je pesnik tedaj že dijak višjih latinskih šol.

Pameten, trezen in dalekoviden mož je moral biti ta pesnikov stric. Tako vsaj smemo sklepati iz pripovedi Alenke Prešernove Tomu Zupanu: »Strašno radi so Franceta imeli ta stric Muhovec. Ko sta bila mati in France na Polzeli, so stric rekli

Spominska plošča na komendi na Polzeli v Savinjski dolini. Semkaj je prihajal pesnik, da bi obiskal starega strica Antona Muhovca, ki je tu služboval v letih 1815 – 1825.

Stara komenda (graščina malteških vite-zov) na Polzeli

Stebenj pri Globasnici na Koroškem (Podjuna), kjer je služboval pesnikov stari stric Anton Muhovec v letih 1825–1838.

materi: to ima France glavo! Taka bistra glava bi moral biti profesor. Sploh eno veliko službo mora dobiti, da bo kaj imel opraviti s tako glavo!»

Drzmem si domnevati, da je prav Anton Muhovec, stric pesnikove matere, s svojo besedo tako vplival na svojo nečakinjo, da se pozneje ni protivila, ker si njen najstarejši sin ni izbral duhovskega stanu.

Še o eni Francetovi poti k stricu na Polzele ve povedati njegova sestra Alenka: »Enkrat sta na poti proti Polzeli z Andrejem Valantom vkup zadela. Valant je bil doma pri Konjičarju na Mišačah in s starim stricem Antonom Muhovcem prav tako v rodu, kakor mi, Ribičevi. Naša mati Mina so bili Valantova teta. — Andrej je spotoma rekel Francetu: le zakaj si se tako lepo napravil? France nato nazaj: k nemu

Pogled na Kopanjo; desno od cerkve je šola, spodaj leži Velika Račna — kraj pesnikovega bivanja in učenja pri starem stricu Jožefu Prešernu.

stricu se tudi ne sme tako umazan priti. Ko sta prišla vkup k Muhovcu, so se obrnili stric k Valantu in mu rekli: glej, France se je tako lepo napravil, zakaj pa ti vselej prideš kakor kak berač?»

Seveda moram brž pripomniti, da so fantje tedaj pešačili. Dva dneva dobre hoje — pa so bili iz Vrbe na Polzeli!

S Polzele je Anton Muhovec — spet je vzrok neznan! — odšel na Koroško duše past. Ustalil se je v Štebnju (Sanct Stephan) pri Globasnici. Bilo je to 14. junija 1825. Tu, v Štebnju, je mož tudi umrl, dne 14. novembra 1838. Dočakal je, trdna gorenjska grča, visoko starost 93 let! Visoko starost za one čase, ko je bilo povprečje doživetja precej nižje kot je danes. Može in žene prek 50 let so tedaj veljali že za prave starce in starke! Naj kdo poizkusi to reči današnjemu sedemdesetletniku!

Anton Muhovec je živel na Koroškem tudi v onem študijskem prvem polletju 1832, ko se je pripravljaval v Celovcu na odvetniški in sodniški izpit. V tem času je Prešeren v družbi s Slomškom obiskal star-

Župnišče na Kopanju z vzdano spominsko ploščo na desni strani od vhodnih vrat; tu je služboval pesnikov stari stric Jožef Prešeren v letih 1800–1820; mladi njegov pranečak France je živel pri njem v letih 1807–1809.

Kamnita miza pod lipo na Kopanju — stare lipe ni več... Tu je stric Jožef Prešeren učil svojega nečaka prvih pismenk.

rosto koroških pesnikov in slavistov Urbana Jarnika v Blatogradu (Moosburg, Možberk). Bilo je to 5. februarja 1832.

Ker pa je Prešeren ostal v Celovcu vse do konca majnika 1832, je spričo lepega vremena in obilja časa (s študijem se ni kaj prida gnal, saj je izpite le komaj, komaj zadostno opravil) pa tudi vabljive bližine pomladne Podjune, je prav verjetno obiskal tudi svojega razumevajočega strica Muhovca v ne tako oddaljenem Štebnju (kakih 36 km). Resda o tem domnevnem obisku ni nobenih trdnih sporočil. Domneva temelji le na pesnikovem nagnjenju do izletov in na nečakovskem odnosu do blagega strica, tedaj že 87 let starega. — Možakar je moral biti še kar čvrst in mirne roke: sam sem si pred leti ogledal njegove vpise v rojstnih, poročnih in mrljskih cerkvenih uradnih knjigah. Bral sem: Anton Muhovitz, pač po tedanji šegi pisano.

Pa še nekaj v zvezi z Antonom Muhovcem: mlajši brat Antonov, tudi duhovnik Blaž je poslal svojo nečakinjo Mino (pозnejšo pesnikovo mater) v Beljak, kjer se je šolala in v enem letu dobro naučila nemski. Tudi knjige ji je stric Blaž redno posojal in poskrbel še za njeno nadaljnjo izobrazbo v Ljubljani. Mina se je tako — kot kmečko dekle — nadpovprečno izobrazila. Zato je v tem pogledu visoko prekašala svojega moža, ki se je bolj brugal za svoje posestvo kot za svoje otroke. Za Mino, pesnikovo mater, pravi izročilo, da je bila sploh zelo nadarjena, odločna in praktična. Pa tudi radodarna in globoko verna.

PRI STRICU JOŽEFU PREŠERNU

Zanj lahko rečemo, da nam je pravzaprav rodil pesnika. Poskrbel je za prvo Francetovo vzgojo in za prvo šolanje. Pa še to je zabičal staršem, naj fanta na vsak način pošljejo v gimnazijo in potem naprej v šole.

Vsega spoštovanja (in vseh Slovencev hvaležnosti) vreden mož je bil v mašnika posvečen začuda šele v svojem 34. letu. Kaj je bilo temu vzrok? Torej 10 let kasneje kot vrstniki v onih časih.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

Sprva je služboval kot kaplan pri ljubljanskih uršulinkah, pozneje pa na Brezovici pri Ljubljani. Od leta 1802 do leta 1820 je bil Jožef Prešeren lokalni kaplan (lokalist) na Kopanju nad Veliko Račno na Dolenjskem.

Starši so komaj sedemletnega Franceta pripeljali leta 1807 k staremu stricu, ki so ga po tedanji polgosposki šegi imenovali kar »Grossonkel«. — Stric Jožef se je fantiču z vso ljubeznijo posvetil. Dve leti ga je učil sam, potem pa ga je še za dve leti poslal v ribniško trivialko (osnovno šolo). — Stric Jožef je nečaka poučeval največkrat kar zunaj: pri kamniti mizi pod staro lipo. — Žal, te lipe ni več, le miza še stroji. Lipo je pred nekaj leti dal podreti nevedni duhovnik, češ, delala je senco njegovi drvarnici... Kako strašna je slepota človeka!

Spominska plošča na župnišču na Kopanju.

Ko pa sta France in pozneje še njegov brat Joža študirala v Ljubljani, ju je z vso »košto« zalagal stric s Kopanja.

O Francetovih poznejših obiskih na Kopanju, pripoveduje pesnikova sestra Alenka: »Ko je bil France nekaj dni na vakancah v Vrbi, je prav kmalu po prihodu vselej rekel: sedaj moram pa k stricem. Prvi na vrsti so bili vselej stari stric Jožef. Ko bi k njim prvim ne prišel, bi ne bilo prav. Najdalje je ostal pri njih, pri »Grossonklu«. Šele potem je France šel k stricem Francu in Jakobu. Pa za manj časa, kakor pri Jožefu. Zato je bil v Vrbi doma le bolj malo na vakancah.«

Pozneje — od pomladi 1820 — je Jožef Prešeren služboval kot lokalni kaplan na Ježici pri Ljubljani, tedaj star že čez 70 let. Tu je strica večkrat obiskal France, posebno v letih od 1820 do 1829. Od septembra 1826 do aprila 1827 pa se je nečak kar naselil pri stricu in študiral za rigorozo.

Kaže, da sta si bila nečak in stric zelo na roke — saj se je pesnik kar pri njem — ko si je Jožef Prešeren kot upokojenec najel stanovanje v Ljubljani (Rožna ulica št. 5) — naselil brž, ko se je vrnil iz Celovca. Tu je pesnik prebival in ustvarjal svoje najlepše sonete in gazele v času od julija 1829 do odselitve v Kranj (ob koncu leta 1846).

Se Alenkina oznaka starega strica Jožefa Prešerna: »Kaj en previden, posebno najden in moder mož so bili ta stari stric. Tako so znali, da so vselej vsega dosti imeli. Do sorodstva so bili nenavadno dobri.«

Kot rdeča nit se vleče skozi vse pripovedi o pesnikovem sorodstvu izrazita rodbinska zavest, zvesta pripravljenost, biti drug drugemu v pomoč, ne v nadlego. — Vendar pa je bila ta navzven sicer prav lepa družinska zavest le prečesto zaprta v ozek sorodstveni krog. Le tako moremo razumeti besede umirajočega pesnika, ki nam jih je posredovala njegova sestra Alenka (v zapisu Toma Zupana): »Tudi Ana Jelovškova je prišla v Kranj z obema otrokoma bolnega Franceta obiskat. Ona

Stara šola v Ribnici, kamor je postal Jožef Prešeren svojega pranečaka Franceta »gasiti uka žejos.«

zato najbolj, da bi se na smrtni postelji z njim poročila. — Nočem svojim ljudem z njo nadležen biti, je rekel France. Ona bi bila potem v rodovini, tako pa ni. — Prav silila je na poroko. Toda France je ponavljal: Ne, tega pa nočem!»

Kar ne moremo verjeti, da so prišle te besede res iz ust blagega pesnika. Raje jih pripišimo mržnji Prešernovih sestra do uboge nezakonske matere.

Spominska plošča v Ribnici na Dolenjskem

Ribnica na Dolenjskem

Še dlje je segla trdosrčnost pesnikovega brata Jurija, na katerega se je obrnila za pomoč Ana Jelovškova (kot ji je svetoval sodni varuh njenih otrok). Jurij ji je zmerjaje odgovoril, da v tem oziru brata sploh ne spozna za svojega. In če bi Ana prišla z otrokoma do njega, bi jo pognal kot navadno vlačugo čez prag.

K tej strahotni mržnji, celo iz ust duhovnika, pravega strica dveh nedolžnih otročičev, nimam nobene besede več dodati. Le rek starega indijskega modreca: »Biti dober, se pravi, biti dober do vseh ljudi na svetu je treba biti enako dober. Šele to je prava dobrotla!«

Župnišče na Ježici pri Ljubljani, kjer je služboval pesnikov stari stric Jožef Prešeren v letih 1820–1829.

PRI STRICU FRANCU PREŠERNU

Pesnikovega očeta Simna mlajši brat – torej Francetov »pravi« stric – Franc Ksaver Prešeren (tudi pesnik je bil krščen na ime Franca Ksaverja!) je bil najprej kaplan v Stični in v Bohinjski Bistrici, nato ga je služba vodila v Komendo pri Kamniku, v Višnjo goro, na Predoslje pri Kranju, v Dol pri Litiji, na Savo pri Litiji, na Goričico in končno na Skaručno, kjer je kot kurat tudi umrl. – Kar devet službovanj v času svojega duhovništva. V svoji karieri pa se ni povzpel nad kaplana in kurata. Škof Wolf ga je ocenil za »dobrega, a slabo nadarjenega« duhovnika.

Najdlje je Franc Prešeren služboval na Savi pri Litiji, od leta 1814 do leta 1824. Tu je veljal za izvedenega čebelarja.

Rožna ulica št. 5 v Ljubljani – tu je stanoval pesnikov stari stric Jožef Prešeren v letih 1829–1835.

Župnišče na Goričici (zdaj Domžale), kjer je služboval pesnikov stric Franc Prešeren v letih 1825–1837.

Župnišče v Borovnici, kjer je služboval pesnikov stric Jakob Prešeren v letih 1811 do 1827.

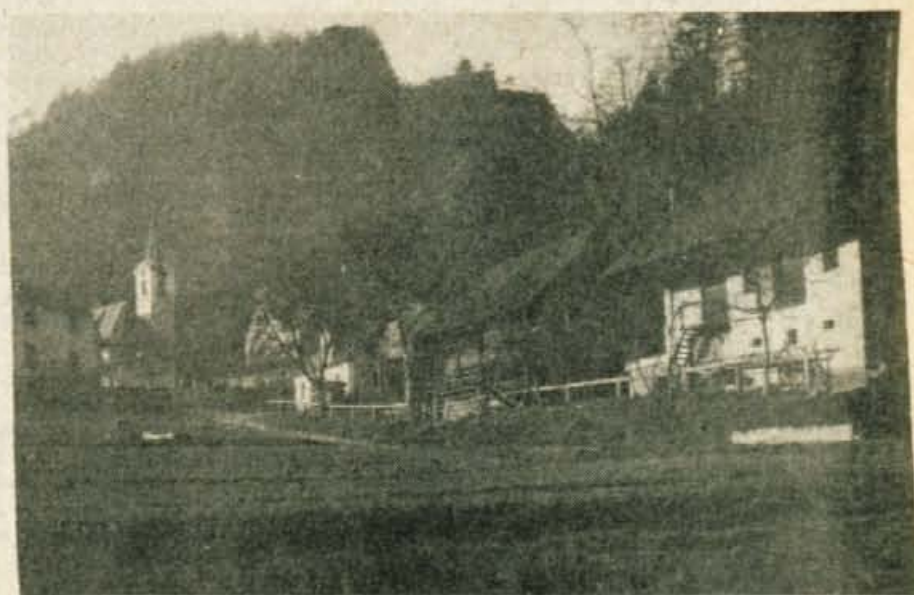
K stricu Francu na Savo sta ljubljanska gimnazijca France in Jurij prav rada prihajala. Stric je bil dobrih rok pa medu sta se do sitega naužila. Bržčas pa ju je tudi zanimivo potovanje mikalo. O njem govori Alenka:

»K Francu sta France in Jurij kot dijak tu sem na Savo kaj rada skočila. Ker se je brodilo doli po Savi, sta takim ladijam prisedla. Večkrat sta se od strica Jakoba iz Borovnice do strica Franca na Savi po vodi z brodarji vozila. Najprej od Bistre po Ljubljani, potem pa po Savi.«

Dobrosrčnost strica Franca do svojih nečakov izpričuje Alenka: »Kadar je Francetu na Dunaju sila nastala, so sicer bili prvi v pomoč stari stric Jožef, potem pa stric Franc. Osemsto forintov Frančevih je doktor ponudil v Celovcu, ko je moral gori po gradum. Po dokončanem študiju in

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Sava pri Litiji. – Semkaj je prihajal mladi Prešeren, da bi obiskal strica Franca Prešerna, ki je tu služboval v letih 1814–1824.

Skaručna pod Smarno goro; tu je služboval pesnikov stric Franc Prešeren v letih 1837–1841.

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

eksamenih je v Celovcu ostal še dalje. Bil pa je France takrat rad vesel in gori ni manjkalo take družbe. — Tudi za brata Jurija so Franc večkrat plačevali, kot stric Jakob. — Kakor stari stric Jožef so znali tudi stric Franc prihranjevati. Vendar pa, ko so umrli, niso kaj imeli. So bili pre-dobri.

Prešeren je svojega strica Franca često-krat obiskoval tudi na Goričici (sedaj Domžale). No in tako se je tudi spletna romanca: stric Franc je posredoval nečaku znanstvo z graško gospodično Marijo Kajetano Khlunovo; njeni so namreč nekaj časa bivali (ali vsaj letovali) na Goričici; hoteli so pesnika oženiti z njo! Vsaj v začetku njunega znanstva (l. 1829) je lepa Gradčanka umela v pesniku zbuditi nekaj čustvovanj, ki so našla svoj odraz v nekih pesnitvah (sonetih). — Potem pa se je vse razdrlo...

Župnišče na Šmarni gori — v njem se je pri vikarju Jakobu Prešernu zbirala vesela družba; s pesnikom so prihajali na Goro doktor Crobath, profesor Kersnik, doktor Faustus in drugi

Ko pa je stric Franc prišel na Skaručno, je bil nečaku še bližji za obiske. No, za enega takih, ki ni bil prav vesel, vemo: na Skaručni imajo v oltarju sveto Lucijo, priprošnjico za zdravje oči. Zato je sredi decembra leta 1838 tedaj že 38-letni pesnik popeljal svojo 15-letno prijateljico Ano Jelovškovo na »božjo pot k sveti Luciji«. Kajti Ana je imela bolne oči (kot pozneje tudi njena hčerka Ernestina). In pesnik je hotel pomagati svoji ljubici vsaj s to »božjo potjo«. — Če je svojo premlado nevestico pokazal tudi svojemu stricu Francu, ki je že od leta 1837 služboval tu kot kaplan — lokalist, sporočilo ne pove. Bržčas pesnik svoje Ane ni zatajil?

PRI STRICU JAKOBU PREŠERNU

Za tega strica bi utegnil marsikdo reči, da je bil najbolj simpatičen med vsemi pesnikovimi sorodniki. Bil je vesel, družaben in zabaven možak pa nenavadno majhne postave. Če komu to ni bilo prav, je imel navado reči, da se pravega možaka meri od ušes navzgor — torej kaj ima v glavi!

Jakob Prešeren se v svoji duhovniški karieri tudi ni povzpел nad kaplana in župnijskega vikarja. Kaže pa, da moža to ni grenilo. Bil je vedno veselega srca in ne prav dober gospodar. Sprva je služboval kot kaplan na Brezovici pri Ljubljani, nato v Preserju, na Igu in na Vrhniki; župnijski vikar pa je bil v Borovnici, v Lešah in na Šmarni gori.

V Borovnici, na Lešah in na Šmarni gori je pesnik strica večkrat obiskal, največkrat seve na Šmarni gori, kamor je pripeljal s seboj tudi družbo (dr. Crobatha, prof. Kersnika, doktorja Faustusa in druge). — Na Šmarni gori je bil stric Jakob kar zadovoljen s svojimi dohodki, saj je imel pokojnino pa še cerkvene prejemke od številnih romarjev. V Lešah pa mu je stalno primanjkovalo: zato je rad rekel: »To niso Leše, to so kleše!«

Pesnik je strica Jakoba zelo rad imel. Bil je tako veselega srca kot on sam. Skoraj nič ni prihranil; umrl je še ne 60 let star.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).